

Mangai Natarajan (ur.): *International crime and justice*

(Mednarodna kriminaliteta in pravosodje), Cambridge University Press, 2011, 533 str.

Mangai Natarajan je profesorica kriminologije na John Jay College of Criminal Justice v New Yorku z bogato raziskovalno in pedagoško kariero. Urednica Mednarodne kriminalitete in pravosodja je tudi avtorica dodiplomskega in podiplomskega programa o mednarodni kriminaliteti in pravosodju na tem kolidžu v New Yorku. Urednico so vodili trije motivi za pripravo obsežne publikacije s področja mednarodne kriminalitete in odzivanja nanjo – prvi je pripraviti gradivo za študente primerjalne kriminologije, kazenskega pravosodja in podobnih mednarodnih kriminoloških programov, drugi je zbrati ideje za nadaljnje primerjalno preučevanje mednarodne kriminalitete, zadnji pa je povezovanje nadzorstvenih institucij pri odzivanju na mednarodno kriminaliteto. Delo vsebuje šestinšestdeset prispevkov mednarodno uveljavljenih strokovnjakov, ki so poznani po mednarodni dejavnosti na področju kriminološkega in viktimološkega raziskovanja. Vsa poglavja so napisana kratko in jedrnatno ter ponujajo pregled najbolj odmevnih prispevkov v svetovnem merilu. Metodično in didaktično so dodelana ter so uporabna tako za študente kot tudi za praktike in raziskovalce. Naj omenim le nekaj poglavij v knjigi, ki so bolj aktualna tudi za slovenskega bralca – globalizacija kriminalitete, migracije in kriminaliteta, vloga viktimologije in človekove pravice, ženske in mednarodno pravosodje, kultura in kriminaliteta, trgovina z drogo, trgovina z ljudmi, preprodaja umetnin, trgovina s cigaretami, kibernetska kriminaliteta, pranje denarja, otroška pornografija, mednarodna ekološka kriminaliteta, korupcija, kriminaliteta in turizem, mednarodna organizirana kriminaliteta, organizirana kriminaliteta na Balkanu, kriminaliteta zoper človeštvo, kriminaliteta in vojna, vloga Združenih narodov v odzivanju na kriminaliteto, nadzorovanje mednarodne kriminalitete in odzivanje nanjo, mednarodno sodelovanje policij in pravosodja, modeli policijske dejavnosti, čezmejna policijska dejavnost, pravosodno sodelovanje v EU, statistika kriminalitete – mednarodno primerjalni vidiki in viri za raziskovanje mednarodne kriminalitete in pravosodja.

Urednica ugotavlja, da se svet manjša in da je komunikacija med kriminologi vse intenzivnejša – kriminaliteta ima mednarodne razsežnosti, vendar so posledice praviloma lokalne narave in odprava posledic kriminalitete terja lokalne rešitve. Ta publikacija sporoča o potrebi za temeljit razmislek o preučevanju premis sodobne kriminologije, prakse institucij družbenega nadzorstva in vloge kriminologije pri odzivanju na kriminaliteto. Poleg tega predlaga razširjanje univerzitetnih programov s področja mednarodne kriminalitete in

pravosodja ter usposabljanje strokovnjakov za razumevanje zapletenih oblik kriminalitete, ki presega vsakodnevno premoženjsko in nasilniško kriminaliteto. Mednarodna kriminaliteta povzroča večje tveganje in grožnjo družbenemu redu in miru, kot si je to mogoče predstavljati. Pri odzivanju na mednarodno kriminaliteto je treba upoštevati načela pravne države in zagotoviti učinkovit sistem pravosodja, kar je podlaga za družbenoekonomski razvoj. Kriminologija – predvsem primerjalna – prispeva k povečanju razumevanja mednarodne kriminalitete in odzivanja nanjo. Globalizacija in preučevanje nadnacionalne kriminalitete, ki presega nacionalne meje in krši zakone več kot ene države, zahteva politično in zakonsko koordinacijo in regulacijo. Huda mednarodna kazniva dejanja, kot so genocid, kriminaliteta zoper človeštvo, kriminaliteta vojne in organizirana kriminaliteta, zahtevajo posebno obravnavo tako s kriminološkega kot z viktimološkega zornega kota. Enajsti september 2001 je spremenil poglede na mednarodno kriminaliteto in družbenonadzorstveno prakso ter potrebo po preučevanju terorizma in odzivanja nanj. Poleg tega pa se je v zadnjih desetletjih zgodilo veliko mednarodne kriminalitete, ki zahteva boljše razumevanje in mednarodni odziv ter koordinacijo na globalni ravni.

Kriminologija preučuje naravo, obseg in posledice kriminalitete ter družbeni odziv nanjo. Srednjetočna (mainstream) kriminologija se ukvarja s kriminaliteto ljudi iz nižjih družbenih slojev, predvsem moških. Izzivi mednarodne, primerjalne kriminologije so povezani s preučevanjem korporacijske kriminalitete, medkulturnega konteksta kriminalitete in različnih odzivov na tako kriminaliteto. Odziv na zapletene oblike mednarodne kriminalitete mora biti dobro zasnovan, organiziran, postavljen v organizacijsko in zakonsko regulativo, ustrezno izvajan in ocenjevan. Vladavina prava ni preprost rezultat ekonomskega in družbenega razvoja, ampak je predpogoj za uspešen družbenoekonomski razvoj družbe. V devetdesetih letih prejšnjega stoletja se je začela intenzivna globalizacija, ki je od kriminologov zahtevala nova znanja in raziskovanje kriminalitete z mednarodne perspektive. Pred tem obdobjem sta obstajali disciplini primerjalna kriminologija in primerjalno kazensko pravosodje. Pojav novih tehnologij ter priložnosti za nova kazniva dejanja predstavljajo resnični izziv za kriminologijo. Tudi Združeni narodi so prepoznali nevarnost in resnost mednarodne kriminalitete ter potrebo po usklajenem odzivanju nanjo. Formalizacija na področju kriminologije v smislu ustvarjanja nove veje kriminologije se je pojavila skoraj dve desetletji kasneje, ko sta Hagan in Raymond-Richmond

poimenovala novo disciplino mednarodna kriminaliteta in pravosodje (str. XXIV). Bolj kot kriminologija je v tem delu poudarjena viktimologija, mlajša sestra kriminologije, saj mednarodna in nadnacionalna kriminaliteta povzroča trpljenje nedolžnih žrtev.

Razlogi za preučevanje mednarodne kriminalitete in pravosodja so po mnenju urednice naslednji: kriminaliteta povzroča škodo in trpljenje milijonov nedolžnih ljudi povsod po svetu. Mednarodna kriminaliteta so praviloma kršitve človekovih pravic. Razviti je treba sistem za ustrezno odzivanje na mednarodno kriminaliteto in kršitve človekovih pravic z razvojem mednarodnega prava in ustvarjanjem institucij, ki preprečujejo kriminaliteto in se odzivajo nanjo. Žrtve kriminalitete države so zelo slabo zaščitene z mednarodnim pravom ali sploh niso, zato je treba pripraviti ustrezne sporazume za reševanje te problematike. Pravosodni sistem je v različnih državah po svetu različno razvit, zato je treba primerjalno preučevati sisteme, pravosodje in odzivanje na kriminaliteto. Preučevanje mednarodnih odnosov je pomembno za zakonito preprečevanje zločinov in odzivanje nanje. Storilci mednarodne kriminalitete so tudi politiki, ki pogosto pobegnejo roki pravice v svoji državi in si pridobijo azil v drugi državi. Ugotoviti je treba motive za nudenje azila in zagotoviti ekstradicijo storilcev kaznivih dejanj. Razumeti je treba zgodovinsko in kulturno ozadje kriminalitete zoper človeštvo, da bi se lahko odpravili temeljni vzroki takega ravnanja. Nekatere oblike mednarodne kriminalitete je težko preganjati zaradi suverenosti držav in pomanjkanja virov v mednarodnih institucijah, kot na primer v Združenih narodih. Okrepiti je treba dejavnost regionalnih institucij za usklajeno delovanje pravosodnih organov v različnih državah (na primer Eurojust). Ustanovitev mednarodnega kazenskega sodišča (ICC) je pomemben korak naprej v prizadevanjih za mednarodno pravosodje. Izboljšati je treba delovanje sodišča, da bo postalo sila svetovnega miru in pravičnosti. Komisije za ugotavljanje resnice (truth commissions) imajo pomembno vlogo pri spodbujanju mednarodnega pravosodja in odzivanju na viktimizacije. V številnih delih sveta so otroci in ženske žrtve nasilja, zato je pomembno izboljšati njihov družbeni položaj in razviti mednarodne mehanizme za varovanje njihovih pravic. Globalizacija je vplivala na množične migracije ljudi iz enega dela sveta v drugi del, zato je treba zmanjšati tveganje za viktimizacijo priseljencev. Veliko lokalne kriminalitete presega nacionalne meje. Pomembno je razumeti kulturne, družbene, politične, ekonomske in okoljske dejavnike, ki prispevajo k preprečevanju take kriminalitete. Prodornost mrež organizirane kriminalitete, financiranje organizirane kriminalne dejavnosti in zapletene dejavnosti kriminalnih združb morajo biti izziv za zmanjševanje priložnosti ter dejavnejše in učinkovitejše nadzorovanje. Policijska dejavnost se pomembno razlikuje med različnimi državami v smislu organizacije, integritete in učinkovitosti, zato je treba

intenzivirati mednarodno policijsko sodelovanje in omogočiti, da bosta Europol in Interpol učinkovitejša. Mednarodni finančni centri omogočajo številne finančne transakcije, ki jih brez posledic izvajajo organizirana kriminaliteta in teroristi. Zato je treba povečati moč varovalnih mehanizmov v bankah, da bi se zmanjšale priložnosti za pranje nezakonito pridobljenega denarja. Nadnacionalne kriminalne dejavnosti vplivajo na kakovost življenja v številnih delih sveta. Koncentracija kriminalnih dejavnosti določenih kriminalnih združb je tipičnejša za okolja, kjer so nadzorstveni mehanizmi slabše razviti, zato je treba pomagati nerazvitim državam pri vzpostavljanju sistema pravosodja in družbenega nadzorstva, da bi se učinkoviteje odzivale na nadnacionalno kriminaliteto. Terorizem resno ogroža red in mir na svetu, zato je treba razumeti politične, družbene, ekonomske in kulturne okoliščine, da bi se bilo nanj mogoče učinkoviteje odzivati. Razvoj tehnologije, ki je zblížala prebivalce različnih delov sveta in jim omogočila bolj kakovostno in predvsem hitrejšo komunikacijo, vpliva tudi na priložnosti za nove oblike kriminalitete. Tradicionalne kriminološke razlage niso ustrezne za razlago in razumevanje novih pojavnih oblik kriminalitete, predvsem kriminalitete, povezane s svetovnim spletom. Poslanstvo kriminologije in kazenskega pravosodja je usposabljanje in izobraževanje ljudi, ki se bodo ukvarjali z nadzorovanjem in preučevanjem kriminalitete ne le na lokalni ali nacionalni ravni, temveč tudi na področju mednarodne kriminalitete in pravosodja.

Urednica predstavlja razumljiv in aktualen pristop k razumevanju sodobnih oblik mednarodne kriminalitete in odzivanja nanjo, ki zahteva multidisciplinarni pristop. To se odraža v strukturi publikacije in njenih zbranih vsebinah. Prvo poglavje je namenjeno mednarodni kriminologiji. V tem poglavju so predstavljeni mednarodna in nadnacionalna kriminaliteta, globalizacija, običajne dejavnosti in migracije, primeri kriminološke analize mednarodne kriminalitete, vloga viktimologije, obravnavanje otrok in žensk v mednarodnem kazenskem pravosodju in vloga kulture v razumevanju mednarodne in nadnacionalne kriminalitete. Drugo poglavje se ukvarja z vprašanji prava, kaznovanja in filozofijami nadzorovanja kriminalitete po svetu. Avtorji razpravljajo o različnih pravnih sistemih, kaznovalnih filozofijah, razlikah v kaznovanju in uporabi zaporne kazni. Pomemben del tega poglavja je namenjen pregledu prevencije kriminalitete po svetu. Tretje poglavje je namenjeno nadnacionalni kriminaliteti. V tem poglavju so prispevki o trgovini z ljudmi, ukradenimi vozili, orožjem, umetninami in kulturno dediščino ter tihotapljenje cigaret. Poleg teh prispevkov avtorji predstavljajo kibernetško kriminaliteto, mednarodno goljufijo, pranje denarja in otroško pornografijo. Tem razpravam sledijo tudi pomorska kriminaliteta, mednarodna okoljska kriminaliteta, korupcija in kriminaliteta ter turizem. Četrto poglavje vsebuje razprave o organizirani kriminaliteti in terorizmu, kjer so prispevki o

nadnacionalni organizirani kriminaliteti, organizirani kriminaliteti na Balkanu, ruski organizirani kriminaliteti, italijanski mafiji, skupinah organizirane kriminalitete v Aziji ter kolumbijskih kartelih droge. V tem poglavju so tudi razprave o mednarodnem in domačem terorizmu in o izsiljevanju ter pregled terorizma in praktičnih ukrepov za prevencijo. Peto poglavje ima naslov mednarodna kriminaliteta. V tem poglavju avtorji predstavljajo teme, kot so genocid, kriminaliteta vojne, kriminaliteta zoper človeštvo, humanitarno pravo in apartheid v Južnoafriški republiki, ter vlogo Mednarodnega kazenskega sodišča (ICC) v kontekstu opredeljevanja kaznivih dejanj, ko gre za vojaško agresijo, za katero so odgovorni vodje držav. Šesto poglavje se ukvarja s problemi zagotavljanja delovanja mednarodnega pravosodja. V tem poglavju so predstavljeni vloga Združenih narodov pri ohranjanju reda in miru ter varnosti, sprejemanje mednarodnih sporazumov in usklajevanje pri vzpostavljanju mednarodnega kazenskega prava ter delovanje mednarodnih kazenskih tribunalov in mednarodnih hibridnih sodišč za specifične oblike kriminalitete. Veliko pozornosti je namenjeno mednarodnemu kazenskemu sodišču (ICC) ter njegovemu delovanju in pravicam žrtev. V sedmem poglavju o mednarodnem sodelovanju in kazenskem pravosodju se avtorji ukvarjajo s sistemi policijskih organizacij, pomembnosti nadziranja meja, regijskim sodelovanjem ter sodelovanjem med pravosodnimi organi v Evropi in v mednarodnem okolju, predvsem glede mednarodne policijske dejavnosti pri odzivanju na mednarodno kriminaliteto s primeri poskusov obvladovanja pranja denarja. Osmo poglavje predstavlja mednarodno kriminološko raziskovanje in kriminalitetno statistiko. V tem poglavju se avtorji ukvarjajo s problemi merjenja narave in obsega nadnacionalne in mednarodne kriminalitete, ki je predpogoj za razvoj mednarodne kriminologije. Predstavljeni so glavni viri podatkov o kriminaliteti

in prestopništvu na mednarodni ravni. Poleg kvantitativnih pokazateljev je razprava v tem poglavju namenjena tudi kvalitativnemu kriminološkemu raziskovanju mednarodne kriminalitete. Deveto, zadnje poglavje je namenjeno predstavitvi raziskovalnih virov, pri čemer je poudarek na vlogi Svetovne mreže knjižnic s področja kazenskega pravosodja (WCJLN) in navodilom za iskanje informacij v zvezi z mednarodno in transnacionalno kriminaliteto v revijah, bazah na internetu in javnih medijih.

Ta publikacija je temelj kriminologije, ki se ukvarja z mednarodno kriminaliteto in pravosodjem, saj mednarodna in nadnacionalna kriminaliteta predstavlja velik vir ogrožanja prebivalstva in številne nedolžne žrtve. Globalizacija na drugih področjih vodi tudi v globalizacijo kriminologije ter raziskovalne in pedagoške dejavnosti kriminologov. Obsežna publikacija, v katero so svoje prispevke prispevali najuglednejši kriminologi, ki se ukvarjajo z mednarodno kriminaliteto, je izjemen vir informacij, idej, poskusov, primerov in praks na področju razumevanja in analiziranja kriminalitete v sedanji globalni družbi ter odzivanja nanjo. Delo je priporočljivo tudi za kriminologe raziskovalce in praktike na področju kazenskega pravosodja, saj je zasnovano tako, da je vsaka tema predstavljena sistematično in jedrnatno ter je izhodišče za razpravo, iskanje rešitev glede nadziranja kriminalitete in snovanje novih raziskovalnih projektov. Knjiga je zelo uporabno študijsko gradivo na slovenskih univerzah, predvsem v okviru podiplomskega študija kriminologije na Pravni fakulteti v Ljubljani in varstvoslovja na Fakulteti za varnostne vede Univerze v Mariboru.

Gozard Meško

Olivera Pavičević, Biljana Simeunović-Patić: O negativnom društvenom junaku

(O negativnem družbenem junaku), spremna beseda Leposava Kron. Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, 2011, 203 strani, latinica.

Olivera Pavičević in Biljana Simeunović - Patić, raziskovalki beogradskega inštituta, sta napisali knjigo »O negativnem družbenem junaku« (2011). Knjiga ima predgovor in štiri poglavja. Spremnno besedo - Heroj in njegova senca: Mit o antiheroju - je napisala Leposava Kron.

Prvo poglavje (Junak, njegove preobrazbe in privlačnost negativnega) sestavljajo podpoglavja o junaku in dvojnosti ju-

naškega (1), preobrazbah junaka (2), mitu, njegovih funkcijah in značilnostih mitskega doživljanja (3), ideološkem potencialu mita in mitologizacije (4), antijunakih (5) ter hajdukih kot epskih (anti)junakih (6). V drugem poglavju (Norme in kršitelji) so podpoglavja o družbenih vrednotah, normah in družbenem banditizmu (1), hajdukih in njihovih podpornikih (2), o negativnem junaku - junaku anomalije (3) ter krizi, nasilju in mitologizaciji kriminalcev (4). V tretjem poglavju (Negativni

družbeni junak v domačem kontekstu) so poleg uvodnih pojasnil (1) še podpoglavja o družbeni krizi in njenih produktih (2), o razpadanju, zmedi in preobrazbi družbenih vrednot (3) ter o kriminalcih kot junakih (4). Četrto poglavje pa je sklepna misel o delu.

V predgovoru avtorici poudarita, da je za razumevanje negativnih družbenih junakov treba preučiti determinante družbenega in političnega konteksta ter socialnopsihološke procese v sodobnih družbah. Prav tako je treba mitske in epske korenine junaštva obravnavati z zornega kota analitične psihologije (kot sestavine individualne in kolektivne zavesti ter podzavesti) in strukturalizma, ki preučuje povezave mentalnih podob z družbeno strukturo.

Promoviranje negativnih družbenih junakov je običajno v času sprememb in kriz, ko se na površju pojavijo in napredujejo ljudje »z druge strani zakona«. Avtorici se vprašata, zakaj se sprejema nov tip junakov, katere lastnosti in dejanja sestavljajo njihovo »junaštvo« kot zeleno vrsto vedenja in vrednoto, kateri so pogoji za aktiviranje mitske zavesti in kateri so diskurzivni elementi, ki omogočajo vzpostavljanje »režima znanja«, ki je oprto na mitsko-epsko konstruiranje realnosti. Avtorici menita, da individualno in kolektivno občutenje nemoči, razočaranja in strahu pred kaosom oblikuje socialnopsihološko ozračje, ki je ugodno za heroizacijo oseb z druge strani zakona. Zato je pomembno odkriti družbene mehanizme, interese in ideologije, ki podpirajo tovrstne preobrazbe. Nato sta postavili vprašanja, na katera se iščejo odgovori. Ali je prišlo do sprememb v kolektivni identiteti, ki omogočajo, da osebe s kriminalno kariero postanejo izjemne? Ali je bila sprememba vrednot tako hitra in absolutna, da je postala mogoča inverzija vrednot, ali pa so v ozadju zapleteni družbeni in psihološki mehanizmi? Ali se je novi junak avtomatično pojavil iz družbene podzavesti ali pa je oblikovan s pomočjo ideološkega diskurza, ki ga podpirajo politični interesi? Ali je pojav negativnega junaka posledica političnih preobratov in krize tranzicije ali pa je trajnejša sestavina srbske kulture?

V prvem poglavju - o junaku, njegovih preobrazbah in privlačnosti negativnega - sta avtorici predstavili spoznanja psihoanalitika Otta Ranka o tem, da različni narodi v svojih pesmih, mitih in legendah povečujejo svoje junake in vladarje. Te pripovedi so del kolektivnega spomina naroda, ki na eni strani izraža njegovo zgodovinsko spoznanje, na drugi strani pa aktualna prizadevanja. Pojem junaka je težko opredeliti, običajno gre za nadpovprečnega posameznika, pogosto božanskega porekla. Glede na moralne vrline je mogoče razlikovati pozitivne in negativne junake. Razlikovati je treba negativnega junaka od anti-junaka, ki ima lahko poleg negativnih tudi pozitivne lastnosti. Posamezni junaki so značilni za posamezna zgodovinska obdobja in družbe, zato je težko po-

staviti univerzalne standarde junaštva. Praviloma junak prispeva k uresničevanju družbenih ciljev, a neuspeh družbene spremembe v razmerah podaljšane družbene krize lahko prispeva k potrjevanju negativnega družbenega junaka. Pojem junaka vsebuje elemente konstruktivnega in destruktivnega, pri čemer družbeni kontekst vpliva na oceno učinka. Junaka ne določajo samo lastnosti in dejanja, ampak tudi zgodovinske in družbene okoliščine.

Avtorici sta prikazali različne vrste zgodovinskih junakov (arhajski junak, prevarantski junak, antični junak, epski junak, romantični junak, kult heroja in kvazi - heroja), z oporo na različne teorije mitov (s področja psihoanalize, antropologije, zgodovine ...), oprli sta se na spoznanja Eleazarja Meletinskega, Sigmunda Freuda, Carla Gustava Junga, Bronislawa Malinowskega, Raymonda Williamsa, Mircae Eliadea, Reneja Girarda, Raoula Girardeta, Thomasa Carlyla in drugih.

Nato sta namenili pozornost opredelitvam in funkcijam mita. Čeprav izvor termina mit ni jasen, se je pri Homerju mit pojavil v pomenu govora, pozneje pa se pri jonskih filozofih pojavlja soočanje logosa kot racionalnega logičnega mišljenja z mitološkim govorom, ki vsebuje intuitivne in iracionalne elemente. Mit se pogosto opredeli kot zgodba, ki je pogosto izmišljena in sestavljena iz racionalnih in iracionalnih sestavin. V povezavi z mitom so razprave o mitskem mišljenju, ki naj bi bilo ne samo predhodnik racionalnega mišljenja, ampak soobstaja z njim - kot mišljenje, ki je iracionalno, nelogično, sentimentalno in dojemljivo za manipulacijo. Nekateri menijo, da so različne družbe različno sprejemljive za mitologizacijo realnosti.

Različna stališča obstajajo o smotrih in funkcijah mita. Sigmund Freud je menil, da je mit izraz idej, ki so bile iz stanja zavesti potisnjene v podzavest, medtem ko je Jung razvil teorijo o kolektivnem nezavednem in mitskih arhetipih, ki so izraz potreb človeka po mitskih predstavah in mitologiziranju, ki nastaja spontano zaradi iracionalne moči instinktov. (Op. p.: Arhetipe je mogoče razmeti kot osnovne oblike videnja razmer, v teoriji znanosti je podoben pojem paradigme.) Malinowski je poudaril, da mit ne razlaga, ampak prepričuje, da bi se dosegli določeni družbeni cilji. Eliade je poudaril, da je mit pomemben, ker omogoča religijsko doživljanje človeku, medtem ko Matić meni, da je mit gibalna sila, ki omogoča primitivnemu človeku napor volje za razmišljanje. Claude Levi-Strauss je menil, da je naloga mita posredovanje med protislovnimi in konfliktnimi elementi v družbi in življenju. Ernst Cassirer je opazoval mit kot avtonomno simbolično obliko interpretacije realnosti, ki se ne da obrazložiti z redukcijo na druge simbolične oblike. Mit je sredstvo za krepitev solidarnosti v obdobju družbenih kriz. Joseph Campbell je razlikoval štiri funkcije mita (mistično, kozmološko, sociološko in pedagoško).

Poenostavljene interpretacije poudarjajo politične manipulacije mitov in/ali iracionalnost družbene skupnosti. Osnovno je vprašanje o vzrokih potreb družbe po mitih, ne pa o posameznih mitih. Miti so običajno usmerjeni v vrednote preteklosti. Nekateri menijo, da je mit ena najmočnejših in najstarejših sil v človeški kulturi, ki je lahko hkrati veliki učitelj in veliki zvodnik človeka. Nevarnost mita je, da zvesto posnema realnost, a ne pozna kriterijev empiričnega preverjanja, pri čemer prepričljivost dosega z izzivanjem močnih čustev. Mit pripoveduje o dogodkih iz preteklostih, vendar tako, da oblikuje namišljeno realnost kot ideal. Izgubljeni raj ni več mogoč brez patološke regresije (posameznika in družbe). Cassirer meni, da je danes v svetu dionizijska kultura v premoči nad kulturo enostavnosti in skromnosti. V obdobju krize je mogoča zamenjava med realnostjo in mitom, kar ima konstruktivne in destruktivne učinke. Girardet je opozoril na štiri mitološke obrazce (mit o zaroti, o zlati dobi, o enotnosti, o odrešitelju), ki so predmet političnih manipulacij.

Ideološki potencial mita sta avtorici obravnavali v povezavi z ideologijo in politikom. Politična zavest (oziroma ideologija) in mitska zavest sta v interakciji, pri čemer politika oživilja in oblikuje mitsko zavest, medtem ko miti usmerjajo politiko posameznih družb in obdobj. Pogosto je mit v funkciji krepitve dominacije s pomočjo prilaščanja simbolov, t.j. z združevanjem fizičnega in simboličnega nasilja. Politični miti niso samo produkt družbene krize, ampak so sestavina simbolične moči politične oblasti.

Posebno pozornost sta avtorici namenili tudi antijunaku, ki v sodobnem času izraža nasprotovanje in prezir do zablod sodobne družbe. Za junake in antijunake je pomembno, za katere cilje si prizadevajo. Antični junaki so se borili za slavo in nesmrtnost, srednjeveški za vero, moderni pa se soočajo z dvomi in absurdom. Osnovno sporočilo modernih junakov je, da je edina gotovost sodobne civilizacije stanje negotovosti. Antijunak zato ni posebljenje dobrega ali zlega, njegovi cilji postajajo sebični, zlo in dobro postaneta relativna. Nato je podana predstavitev (balkanskega) hajduka kot epskega (anti)junaka, kot plemenitega razbojnika, ki se upre tiranski oblasti. Miti o junakih so značilni za narode, ki se še niso uspeli potrditi v svetovni civilizaciji, kar je značilno za Srbijo včeraj in danes.

V drugem poglavju sta avtorici obravnavali razmerja med družbenimi vrednotami, normami in družbenim banditizmom. Vrednote predstavljajo določene standarde in prepričanja o zelenih ciljeh človekovega obstoja, o individualnih in skupinskih modelih vedenja. Norme pa so pravila, ki regulirajo odnose med ljudmi, branijo pozitivne moralne vrednote družbe in kaznujejo negativne. Družbene vrednote in norme so relativno trajne, vendar se njihova vsebina in hi-

erarhija tudi spreminjata. Znotraj družb imajo posamezniki različne vrednote in norme, ki so lahko v navzkrižju. Zaradi tega je pomembna strategija razreševanja konfliktov tako na ravni posameznikov (spopad med družbenimi vrednotami in instinkti) kakor med posamezniki, družbenimi skupinami in na ravni družbe. Pomembna je vloga prava kot sredstva za urejanje razmerij med ljudmi, vendar se je treba zavedati, da obstaja razkorak med pravom in pravičnostjo ter da v ozadju prava stoji družbena moč, ki pogosto ostane skrita, čeprav se pravo sklicuje na bogove, na dobro države, napredek, revolucijo, demokracijo, človekove pravice ipd.

V načelu so vsi enaki pred zakonom, vendar se že v procesu oblikovanja prava favorizirajo interesi elit. Obstaja neskladnost med neformalnimi in formalnimi normami, med moralnim in pravnim sankcioniranjem ter v selektivnosti odkrivanja, pregona in kaznovanja različnih vrst kriminalitete. Relativiziranje pravnih in moralnih norm je v razmerah krize in družbene anomalije pripeljalo do razmer, ki omogočajo vzpon negativnih junakov in kriminalcev kot normalnih in kot zaščitnikov razrednih, nacionalnih in družbenih interesov. V takih razmerah ljudje lahko menijo, da je za doseganje določenih družbenih ciljev potrebno odklonsko in protipravno vedenje.

Agresivnost kot odziv na ogrožanje ali napad je sestavina človekove reakcije, saj se uporaba nasilja v samoobrambi dojemata kot upravičena. Je neke vrste samopomoč posameznika zaradi zaščite lastne časti in družbenih interesov (zaščita, maščevanje). V sodobnih družbah je država prevzela nalogo odkrivanja in kaznovanja kaznivih dejanj, vendar je še vedno prisotna »samopomoč«, ko posamezniki in skupine vzamejo zakon v svoje roke. Kazniva dejanja »samopomoči« so pogosta tam, kjer so mehanizmi pravne države manj razviti in manj dostopni. Pojem »socialnega bandita« je uporabil Eric Hobsbawm za opis kmetov – upornikov proti fevdalcem v času predkapitalistične družbe. Nekateri menijo, da je pojav socialnih banditov značilen tudi za sodobne družbe v razmerah neuspeha države, da zagotovi razmere, ki jih ljudje dojemajo kot pravične. V takih razmerah se pojavi mit o banditih kot izraz težnje po drugačni in bolj humani družbi.

V podpoglavju o hajdukih in podpornikih sta avtorici poudarili, da je na Balkanu pri obravnavi »plemenitih razbojnikov« načelo boja za skupni družbeni interes zamenjano z načelom boja za nacionalni interes. Ni kritične analize, prevladuje glorifikacija junakov. Pojem hajduka se razlikuje od pojma roparja, kajti aktivnost hajduka vsebuje poleg ropanja še boj proti tuji oblasti in proti neznosnim družbenim pogojem. Hajduštvo je mogoče opazovati kot odpor proti družbenim razmeram, vendar pa ni usmerjeno k sistemskim družbenim spremembam v pomenu razrednega boja ali narodne osvoboditve.

Današnjega negativnega junaka sta avtorici interpretirali s pomočjo Mertonove teorije družbene anomalije (Op. p.: Merton razlikuje med petimi načini doseganja adaptacije ciljev in sredstev v družbi - konformizem, inovacija, ritualizem, umik in odpor -, pri čemer kriminaliteto uvršča med tiste inovacije, ki sprejemajo cilje, vendar uporabijo nesprejemljiva sredstva.). Avtorici izpostavita paradoks, da v kriznih razmerah status junaka dobijo osebe zaradi svoje destruktivnosti in slabih lastnosti, ki so v običajnih razmerah nesprejemljive. Tako v kriznih razmerah ob prisotnosti mitskih elementov junaštva prihaja do določenega preobrata k pozitivnemu ovrednotenju kriminalcev kot herojev. V kriznih razmerah tranzicije je prisotna negativna refleksija prejšnjih družbenih norm, tako se na primer spretnost v malverzacijah slavi kot podjetniška sposobnost. Tako kriminal cveti in se razširja. In ker je kriminalno vedenje naučeno vedenje, se večajo možnosti učenja kriminalitete (Sutherland). Kriminal postaja ena od pomembnih poti za doseganje družbenega statusa v družbah, kjer so nosilci kriminala in politike tesno povezani. Ruši se ravnotežje med notranjo in zunanjo kontrolo posameznikov, prepričanje ljudi o potrebi po spoštovanju družbenih pravil je šibko, zato ljudje pravila laže in pogosteje kršijo. Tako postopoma družba propada v roparsko skupnost.

Vedenje ljudi v obupnih situacijah običajno vsebuje obupne izbire – magija in mitologija se pojavita, ko je življenje nevarno in negotovo. Pozitivne vrednote (dobrota, racionalnost, solidarnost, humanost) padejo prve, preostane egoizem. Pojavijo se potrebe po močnem vodji - odrešitelju. Tu se odpira prostor za antijunake, ki se postavljajo nad zakone in pravo, prihajajo pa z one strani zakona.

Obdobja hitrih družbenih sprememb so tudi obdobja nestabilnosti in porasta kriminalitete. Ker organi formalne družbene kontrole ne morejo preprečiti širjenja kriminalitete, tveganje kazni zaradi kriminala upada, množijo se priložnosti za hitro bogatenje, pri čemer najmočnejši s pomočjo korupcije pridobijo dejansko imunost pred kazenskim pregonom – kar (po Ignjatoviću) dodatno ruši pravni sistem in enakopravnost državljanov. Ker je družbena kriza v neposredni in posredni zvezi z nasiljem, se znotraj družbene skupnosti iščejo žrtve. Če se osnovni vzroki ne morejo doseči, se nasilje pogosto prenese na druge objekte (grešni kozel – notranji ali zunanji sovražnik). Tako je mogoče, da se vzajemno nasilje preusmeri v enosmerno zoper izbrano žrtev. Prav tako dolgo zadrževano nasilje ne ogroža samo fizične varnosti, ampak tudi pospešuje erozijo družbenih in kulturnih vrednot. Nad razbitinami kulture se dviga mit, del tega mita pa je negativni družbeni junak, ki se edini lahko sooči z realnostjo tako, da ne spoštuje družbene norme. Problem ohranitve psihičnega in družbenega ravnotežja posameznikov je velik v razmerah, ko se ljudje soočajo z vprašanji smrti, življenja in preživetja.

V takih razmerah miti pogosto zamenjajo razum, na površje pridejo nepridipravi, ki družbi prinašajo neprecenljivo škodo. Negativni junaki imajo hrabrost početi vse tisto, kar si želijo drugi ljudje, pa si ne upajo. Tak junak predstavlja svet, kjer vlada pravica močnih in hudobnih, ki so sami sebi lastni bogovi (Genet). Privlačnost prestopnikov in upornikov je prisotna v zgodovini mnogih družb, posebej v časih velikih depresij. Pogosto se njihova priljubljenost večja s pomočjo literarnih in filmskih del, medtem ko ostajajo njihovi zločini v ozadju.

V tretjem poglavju Domači kontekst negativnega družbenega junaka sta avtorici opozorili, da so se v zadnjih dvajsetih letih v Srbiji dramatično spremenili položaji in vloge družbenih akterjev ter so nastala nova družbena pravila. Te spremembe so vplivale na zavest navadnega človeka. Ekonomsko, socialno in politično propadanje je prispevalo ne samo k spremembam ideologij, ampak so mnoge pozitivne vrednote izgubile veljavo (na primer izobrazba, plemenitost, solidarnost, spoštovanje). Zato se v Srbiji delitev na zmagovalce in poražence tranzicije kaže kot inverzija moralnih zmagovalcev v tranzicijske poražence. Pojavili so se negativni družbeni junaki, pripadniki kriminalnega podzemlja pridobivajo status junakov, ki so vzor ne samo nekaterim adolescentom, ampak širšim množicam.

Kako je do tega prišlo, se sprašujejo sociologija, antropologija, psihologija, pedagogika, kriminologija, ekonomija in mnoge druge discipline. Odgovori se iščejo v značilnostih tranzicije, vojnih dogajanj, politične in ekonomske krize ter tudi v zgodovinskih in antropoloških posebnostih, ki izhajajo iz tradicionalne srbske kulture in vloge hajduškega junaštva.

V razmerah ekonomske krize in sumljive privatizacije so ljudje protipravno vedenje dojemali kot nujno in upravičeno. Zaradi tega so med elito lahko prišli »iznajdljivi«. V razmerah vojne in protivojnih sankcij je Srbija postala anomična družba, za katero so značilne splošna kriminalizacija, izrazita politizacija in elitizacija (Milan in Gordana Tripković), pri čemer so se negativne vrednote počasi preobračale v priznane. Meje med dovoljenim in prepovedanim so se počasi vzajemno nevarno približevale, na posameznih mestih pa so se povsem izgubile.

Koncentracija moči ni dopuščala resnične liberalizacije tržišča in ekonomskih odnosov. Posledice centraliziranja družbene moči so se kazale v zapiranju pristopa nepriviligiranim, kar je imelo za posledico ekstremno nepravilno porazdelitev družbenih dobrin in nemožnost vertikalne mobilnosti. Pripadniki nižjih slojev so se znašli v pasti tako imenovane zaprte družbe. Zaprta struktura je pospeševala neloyalno konkurenco, povprečništvo, nepotizem in kulturo siromaštva. Družbeni privilegiji so pripadli »trgu iz sence«, krepila se je

neenakost, ki je bila v vzročno-posledični povezavi z nefunkcioniranjem formalnih ustanov, pojavile so se vrednote takomenovanega »naravnega stanja« (Hobbes).

V državah nekdanje SFRJ je tranzicija potekala različno hitro, spremembe so potekale z uničevanjem vseh virov (bioloških, finančnih, gospodarskih, infrastrukturnih in moralnih). Državlјanska vojna in izolacija sta v Srbiji prispevali k ohranitvi in razširitvi negativnih vrednot šovinizma, avtoritarnosti in zaprtosti do sveta v večini družbenih slojev, le manjšina je ostala odprta za demokratske in liberalne vrednote. V Srbiji ni bilo močnega transformacijskega bloka (jedra), ki bi zavaroval temelje za demokratsko tržno družbo. Razgradnja socializma se je v Srbiji začela najprej z blokiranjem in zavlačevanjem sprememb, da so politične elite lažje pretvorile politično moč v ekonomsko. V pogojih blokade transformacije, razpadanja države, vojne in mednarodnih ekonomskih sankcij je potekala restratifikacija srbske družbe, dominacija politike nad ekonomijo pa je omogočala bogatitev posameznikov, ki so bili blizu političnemu režimu, vse v imenu bojev za višje nacionalne cilje.

Srbska nacionalna identiteta je pogojena s posebnostmi politične zgodovine Srbije. Prevladuje boj za svobodo pred zunanjimi sovražniki, ne pa za notranjo svobodo. Civilno področje (politika, ekonomija, znanost, umetnost) je ostalo tragično nerazvito. V ospredju je bil cilj razvoja srbske države, vse drugo je bilo temu podrejeno. Avtorici menita (po Cvetkoviću), da so nekateri napačno obravnavali nacionalno in meščansko kot dve ločeni, ne pa komplementarni dimenziji, ki omogočata integracijo sodobne družbe na podlagi politične enakosti državlјanov. V pogojih družbe brez demokratičnih tradicij je (bilo) oblikovanje nove države z demokratičnimi sredstvi nemogoče. Na ravni družbenih vrednot je prišlo do sožitja državnega socializma in srbskega nacionalizma v okviru antibirokratske revolucije, ki se je zapletla v vojno. Srbija ni več patriarhalna družba, ki se je soočila z izzivi modernizacije, ampak družba, ki je izpadla iz razvoja, kar je več kot poraz neke politike (po Perović).

Dogodki v Srbiji so pripeljali do vrednostne zmede, ko se hkrati sprejemajo tradicionalne patriarhalne vrednote in socialistične vrednote (poslušnost do oblasti in podrejanje posameznika kolektivu). Ob prisotnosti nekaterih elementov liberalnih idej, ki zagovarjajo potrebo po modernizaciji, je vidna dezorientacija prebivalstva. V takih pogojih se je pojavil tradicionalizem kot najbolj temeljna oblika, oprta na vaške razmere patriarhalnosti in avtoritarnosti. Na eni strani je bilo sožitje ideologije socializma in patriarhalnega tradicionalizma, na drugi strani pa so bile vladajoče elite pod pritiskom zahoda, da uveljavijo liberalne ideje in privatizacijo. Ta razkorak so elite rešile s pomočjo demagogije, dvojnimi standardi, družbeno mimikrijo in sprenevedanjem.

Srbija se je v zadnjih stotih letih poskušala večkrat modernizirati, vendar so ti poskusi zajeli samo majhne skupine demokratično usmerjenih intelektualcev. Srbija je dala prednost arhaičnim (mitskim) ciljem, ki so skrivali strah pred aktivno udeležbo v evropskih tokovih. Socializem ni začel modernizacije, liberalna retorika je bil usmerjena zgolj v antikomunizem (po Laziću). Dilema modernizacija ali patriarhalizacija so v Srbiji rešili z begom v preteklost in tradicionalno. Tranzicijo je v Srbiji začela elita pod vodstvom Miloševića; bila je to maskirana in kriminalna tranzicija, dobrobit je bila na strani elit, stroški so bili na strani osiromašenega prebivalstva, kriminaliteta (ulična, nasilniška in belega ovratnika) je dosegla dramatične razmere, organi formalne družbene kontrole pa so bili neučinkoviti. Prišlo je do izgube varnosti posameznikov in družbenih skupin, pojavila se je skupina odvečnih mladih ljudi brez perspektive, podvrženih različnim manipulacijam s strani zgodovinskih mitov, katerih funkcija (Životić) je preusmerjanje negativna kapitala sovraštva od znotraj navzven; to lahko povrne občutek samospoštovanja in pozitivno pričakovanje prihodnosti, vendar se proces lahko konča v mitski regresiji. Ko so se množice prebudile iz nacionalističnega zanosa, so ugotovile, da so v vlogi poraženca, prebujenje je prišlo prepozno. Tranzicijske sanje so se spremenile v nočno moro kriminala.

Nato sta avtorici obravnavali razpadanje, zmedo in preobrazbo družbenih vrednot. Vrednostne orientacije posameznikov in družbenih skupin dajo pomen človeškemu vedenju, na eni strani so izraz vrednot družbe, na drugi strani pa povratno vplivajo na družbene razmere in vrednote. Vsaka družba ima poleg uradne ideologije in sistema vrednot še vrednotne podsisteme razredov, interesnih skupin, generacij, političnih organizacij in verskih kongregacij. Pri obravnavanju vrednot je treba upoštevati tako zgodovinski trenutek kot družbeni kontekst, saj določene vrednote prispevajo k družbeni integraciji v trenutkih ogroženosti. Pri tem lahko politiki manipulirajo z zunanjo ogroženostjo, da bi dosegli notranjo integracijo družbe in podporo določeni politiki.

Vrednotni sistem je - če razumemo družbo v okviru Mertonove funkcionalistične teorije - zadolžen za vzdrževanje vrednot adaptacije, ki so nujne za ohranitev družbenega sistema. V razmerah razvoja tehnologije, še posebno informacijske tehnologije, se soočata na eni strani načelo globalizacije, na drugi strani pa načelo individualizacije. V teh procesih gradnje individualnih in kolektivnih identitet je treba upoštevati tudi procese simbolizacije (Alaina Touraine), ki vplivajo na prehod iz dobe politike ter dobe ekonomije in družbe v dobo kulture, v kateri so informacije in vrednote nosilci družbene moči in gibalo družbene akcije.

Kontinuiteta sistema vrednot je pogojena tudi z internalizacijo norm in vrednot družbe in kulture. Tako je mogoče

razlikovati družbe z integrirano in fragmentirano kulturo (Walter Rosenbaum). Za prve so značilne identifikacija z nacijo, odsotnost konflikta in nezaupanja med ravnimi oblasti, nizka stopnja političnega nasilja in prevlada pravnih postopkov, za družbe s fragmentirano kulturo pa odsotnost soglasja o smereh razvoja družbe, nepremostljive razlike o načinih delovanja družbe in nezaupanje med sloji. Kohezivnost se dosega z vsiljevanjem nacionalnih čustev, pri čemer se skuša dobiti podpora za izvajanje družbenih sprememb.

Postsocialistična transformacija ima več dimenzij, zajema ekonomski, politični in kulturni podsistem, na ravni vsakdanjega življenja pa vdira v življenjske razmere posameznikov in skupin (po Laziću). Družbeni procesi v Srbiji niso omogočali prehoda iz kolektivističnega sistema vrednot v individualistični, kar je nujno v tranziciji iz socialistične družbe v kapitalistično (Koković, Lazar). Zaradi tega je prišlo do razpadanja družbenih vrednot in zmede, prevladalo je stanje anomije, v katerem ljudje preferirajo destruktivna in nelegitima sredstva za doseganje zelenih ciljev (Gredelj). Prej prevladujočo samoupravno vrednostno orientacijo so zamenjali tradicionalna družbena zavest, avtoritarnost, etnocentriem ter agresiven in netoleranten nacionalizem. Sprememba vrednot je bila v smeri neotradicionalizma (Gredelj), »družba pravične porazdelitve« se je preobrazila v družbo »avtoritarne nostalgije«. Stanje anomije se je pokazalo tudi med mladimi, ki so v anketah leta 2003 (po Mihailović) v dve tretjinski večini izjavili, da bi zapustili Srbijo, če bi imeli možnost. V razmerah eksistenčne negotovosti je prišlo v kulturi do regresije na magijsko mišljenje, kar se je pokazalo na področju zabavne glasbe, kjer sta kot heroja prevladovala kriminallec in ljudska pevka.

Ko je država izgubila kontrolo nad kriminaliteto, tudi drugi agenti socializacije (družina, šola, družba v celoti) niso uspeli preseči učinkov negativnega izkustvenega učenja. Mistifikacija in mitologizacija zločina ter popularizacija kriminalcev imajo lahko dolgoročne družbene posledice. Koncept odpornišva se je iz popkulture prenesel na področja kriminala, paravojaških enot in huliganstva, pri čemer je »kuburo« zamenjal »kalašnikov«. Ker je zaščitniška funkcija države pojemale, se je krepila moč kriminalnih skupin, ki so se deklarirale kot borke za pravico in nacionalne interese. Nekateri kriminalne skupine in junake (Giška, Arkan, Savić, Knele ipd.) so izbrali nosilci oblasti, bodisi za doseg vojaških ciljev bodisi za kontrolo svojih političnih nasprotnikov.

Avtorici poudarita vlogo medijev pri kreiranju mitov o kriminalnih junakih. Nekateri junaki so imeli celo podporo policije. Pojavilo se je geslo, Bolje živeti en dan kot (slab) človek, kakor kot bednik vse življenje. Afirmacija kriminalcev

je bila na čustveni in kognitivni ravni. Mitologizacija kriminalcev je narejena na podlagi kombinacije junaške epike in popkulture. Kriminallec se prikazuje kot nekdo, ki krade bogatim, da bo dal revnim (pravični kršitelj zakona). Boja »za obče dobro« in za »nacionalne cilje« se pojavljata kot alibija za izvrševanje kaznivih dejanj. Namesto škode zaradi kaznivih dejanj se poudarjajo koristi, kar je še posebej razvidno v razmerah skorumpirane države in nesamostojnih medijev. Mediji lajšajo prehod kriminalcev iz kriminalnega podzemlja na področje politike in prispevajo h krizi. Miti imajo lahko tudi pozitivno vlogo v preseganju krize, ker krepijo občutek pripadnosti večvredni družbeni skupini, kjer so junaki odrešitelji. To je bistvo mita o junaku.

V sklepnem delu sta avtorici poudarili, da je junakova pot polna negotovosti in tveganja, vloga pa destruktivna in/ali konstruktivna. Negativni junak lahko zavrača obstoječe razmere, ne more pa jih spremeniti. Privlačnost odpornišva je močnejša kot ustvarjanje novega. S prevzemom vodilne vloge v družbi negativni junak potrjuje, da je padeč vrednot v (srbski) družbi popoln. Razmere v družbi so proizvedle »heroje podzemlja« in »heroje vojne« kot opozicijo egoističnim političnim in birokratskim elitam. Ti junaki niso sposobni spremeniti svet, ostanejo v okviru moralne dezorientacije.

V Srbiji je izbira junakov povezana z bojem za družbeno pravičnost in nacionalno osvoboditev. Družbena kriza je imela za posledico kriminalizacijo družbe, v ospredje je prišlo epsko odpornišvo, ki je nenevarno za vladajoče zaradi nemoči odpornikov, da bi spremenili družbo. Podobno kot epski hajduki izvirajo novi mitski junaki iz marginalnih skupin, pogosto so izrabljeni za parcialne cilje. Tako kriminalci postajajo junaki splošne ničevosti. Politične elite so vzpostavile mit o plemenitem razbojniku. Avtorici se sprašujeta, kako se boriti proti takemu mitu, saj je lahko v določenih razmerah medijski boj zoper ostrino tega mita kontraproduktiven, t.j. lahko celo prispeva k družbeni veljavi negativnega junaka. Takšni miti so značilni za adolescentske družbe, ki ne morejo prevzeti odgovornosti prehoda v dobo zrelosti, pri čemer so miti alternativa frustrirajoči realnosti. Čeprav bistva mita ni mogoče doumeti v celoti, pa so miti lahko človeku zaveznik, ne sovražnik in ne sredstvo samouničenja, če človek bolj jasno gleda na razmere in se z njimi konstruktivno sooča.

Leposava Kron v spremni besedi Heroj in njegova senca: Mit o antiheroju ni samo poudarila dosežkov avtoric (analize družbenih razmer za promocijo negativnih junakov, hitre spremembe družbenih vrednot, vloge kolektivnega nezavednega v razmerju do ideološkega diskurza, vplivov dnevne politike in/ali kulturnih vzorcev), ampak je delo nadgradila z razpravo o herojstvu in usodi z zornega kota teorije življenjskih scenarijev, transakcijske analize in psihoanalize (Eric Berne).

Najprej je obravnavala mit o Prometeju, Pandori in Epimeteju. Poleg Prometeja, ki je Zevsu ukradel ogenj in ga dal ljudem, je predstavila tudi njegovega brata dvojčka Epimeteja, ki ga kot senca spremlja. Prikazala je maščevanje, ki ga je Zevs namenil ljudem. Ustvaril je lepo Pandoro, ki so jo bogovi obdarili s pozitivnimi in negativnimi darili, ter jo podaril za ženo Epimeteju. Epimetej ni poslušal bratovega opozorila, naj ne sprejema Zevsovih daril. Pandora je odprla skrinjico z darili, iz katere so na dan prišle vse težave sveta (lakota, vojna, tiranije, razdor itd.).

S pomočjo Bernove teorije o starševskem programiranju »usode« svojih otrok (Op. p.: starši z vzgojo omejujejo in/ali ogrožajo spontanost, ozaveščenost in avtonomijo otrok) je obravnavala Aristotelovo teorijo klasične drame in mit kralja Ojdipa. Poudarila je spoznanje Berna, da je preučevanje dramskih scenarijev in grških mitov dober način za preučevanje življenjskih scenarijev, kajti podobno kot v življenju, se ljudje rodijo v redu (O.K.), potem pa gre do dogodki usodno v tragično smer. Osnovno sporočilo grške tragedije je, da se usodi ne da uiti. Aristotel je poudaril, da dobro tragedijo sestavljajo uvod, vrhunec in razplet, pri čemer je slutnja tragičnega razpleta prisotna že v uvodu. Vrhunec je v prehodu od mirnega poteka k burnemu, ko (samo)uničevalne sile premagajo pozitivne sile, kar se konča z individualno in družbeno katastrofo. V grški drami je Aristotel poudaril tragičnega junaka kot pozitivno osebo, ki pa vedno stori tragično napako - ali tragično krivdo (grško: hamartia), s čimer s svojo akcijo doseže nasprotni učinek od pričakovanega. Ko tragični junak spozna posledice svoje hoje z zavezanimi očmi, je običajno prepozno. Po mnenju teoretikov življenjskih scenarijev (Steiner) nekateri ljudje delujejo v skladu z načeli »hamartičnega scenarija« (alkoholizem, zasvojenosti od drog, razne vrste duševnih bolezni, umori in samomori). Freud je v mitu o Ojdipu videl soočenje človeka s tabujem incesta, Aristotel pa je mit obravnaval kot tragedijo usode, bolj v skladu s spoznanji transakcijske analize.

V razpravi o tiraniji staršev je Kronova predstavila štiri sile iz teorije scenarijev, ki vplivajo na usodo človeka. Prva je demonski starševski program (tako imenovani daimon), ki se sliši kot notranji glas, druga je pozitivni starševski program, ki podpira sile življenja (tako imenovani physis - grško: narava), tretja vpliv zunanjih sil oz. usode (tako imenovani fatum), medtem ko četrta sila svobodne volje ni dobila imena, ker naj bi bila privilegij bogov in kraljev. Negativna je vloga staršev (demonski program), če ti prezgodaj, brez upoštevanja otroka in v neprimernih okoliščinah programirajo otroka za doseganje določenih ciljev.

Nato je Kronova predstavila Freudovo pojmovanje tabujev incesta in umora, ki jima civilizacija dolguje obstoj.

Posebej je obravnavala kršitve tabuja umora, ki so pogoste pri posameznikih in družbenih skupinah, vendar so v nekaterih primerih opravičene. Razlikovati je treba racionalizacije kršitev tabuja umora na družbeni in individualni ravni, s tem pa tudi paranoidno projekcijo (tj. podobo sovražnika). Umori (in nasilje) se lahko opravičujejo, če so storjeni v samoobrambi in zoper politične sovražnike.

Po mnenju Kronove lahko civilizacijo razumemo kot sistem represije nesocializirane izrabe energije človekovih nagonov, med njimi tudi nagona destruktivne agresivnosti. Če se meje civilizacije porušijo, lahko pride do poškodovanja in razpada sistema (vrednot), kar lahko postane alibi za uničevanje življenja ter individualnih in družbenih vrednot. Kronova je poudarila upanje Freuda, da bodo ljudje s pomočjo razvoja kulture (erosa) premagali nagone agresije in samouničevanja v sodobni družbi.

Knjigo O negativnem družbenem junaku lahko razumemo v skladu z latinskim pregovorom, da imajo knjige svojo usodo glede na sposobnost bralčevega razumevanja (Pro captu lectoris habent sua fata libelli), kot je poudarila Kronova. Knjiga je vsekakor zahtevno branje, ki terja široko in globoko poznavanje družboslovnih in humanističnih ved ter njihove medsebojne povezanosti.

Bistveno sporočilo prvih dveh avtoric je spoznanje, da se srbska družba sooča s prebujanjem iz tranzicijskih sanj v nočno moro kriminala (str. 129), sledi mu priporočilo, da se je treba konstruktivno soočiti s problemi življenja, pri čemer naj mit ne bi bil človeku sovražnik, ampak zaveznik (str. 193). Kronova pa je poudarila pomembnost »fair-playa« v družbenih razmerjih in spoštovanja prepovedi povzročenja zla drugim.

Tisto, kar morebiti manjka (in ni mogoče v enem samem delu), je razprava o tem, kako preseči »negativnega junaka« in kako uveljaviti »pozitivne junake«, ki bi prispevali k družbeni dobrobiti. Morda je premalo pozornosti namenjeno odklonskosti političnih in ekonomskih elit, zlorabam politične oblasti in kriminaliteti države. Knjiga obravnava predvsem prehod iz socialistične družbe v moderno kapitalistično s politično demokracijo, prisotne so nekatere teze o prehodu iz moderne družbe v postmoderno, globalno in kulturno (sklicevanje na Touraina). Ni vprašanj o podobi posttranzicijske in postkapitalistične družbe. Ne nazadnje branje knjige spodbuja vprašanje, kakšna je (bila) vloga intelektualcev (kriminologov in drugih), da so relativno (pre)pozno uspeli opozoriti na stanje razmer in duha v družbi, kar je lahko soprispevalo k uspehu negativnih junakov.

Miran Mitar

Hajrija Sijerčić Čolić in Vildana Vranj: Uvod u penologiju i izvršno krivično pravo Bosne i Hercegovine

(Uvod v penologijo in izvršilno kazensko pravo Bosne in Hercegovine)

Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2011, 363strani.

Redna profesorica na sarajevski pravni fakulteti in njena asistentka sta izdali knjigo z redko obravnavanega področja. Vsaka taka knjiga bi morala razveseliti vse nas, ki se ukvarjamo s kazenskim pravom in kriminologijo v najširšem pomenu.

Vsaj v nečem so lahko bivše države SFRJ za zgled Evropi. Število zapornikov še vedno odraža kaznovalno tradicijo, temelječo na resocializaciji in dosti manj na povračilu. Nekaj, česar se mora pretežni del sveta spet ali šele naučiti.

Vsa naša zgodovina, enako penološka, je slika cikličnih gibanj. Tako kot vojna in mir se menjavajo ideje resocializacije in tretmana na eni ter maščevanja na drugi strani. Obenem gre za področje, ki ni popularno. Študent prava ima praviloma pred očmi odvetništvo, bančne posle, skratka donosnost poklica. Avtorici z izborom teme ne bosta deležni posebne slave, še manj denarja. Je pa treba njun prispevek visoko oceniti z vidika prispevka k varovanju človekovih pravic in humanemu ravnanju z zaprtimi osebami.

Študij prava mora biti tudi študij pravičnosti, ne samo tiste v sodni dvorani, pač pa tudi one v družbi nasploh, če želimo govoriti o pravni in socialni državi. Kazensko pravo in penologija sta neke vrste siamska dvojčka. Kamor gre eden, mu sledi drugi, v slabem in v dobrem. Avtorici skrbno orišeta ideje o namenu kaznovanja, s katerimi se dokazuje enotnost izreka in izvrševanja kazni, čeprav se pogosto med njima umetno ustvarja nekakšna meja. Posebno poglavje je posvečeno drugi veji humanizacije izvršilnega kazenskega prava – alternativnim sankcijam. Pri tem je treba poudariti, da je pomemben vmesni korak tudi zapor odprtega tipa. Že dolgo velja, da je odprtost zopora dosti bolj odvisna od osebja, ki ga vodi, kot pa od obsojencev v njem. Prav zato toliko bolj velja star izrek, da so (tudi) zapori ogledalo družbe. Vse preveč držav je prepričanih, da je treba večino obsojencev na zaporne kazni imeti skrbno pod ključem. Sem prištevamo različna načela – od varovanja družbe do onesposabljanja delinkventov, vmes pa še pozornost, ki jo na tak način izkazujemo žrtvam kaznivih dejanj.

Knjiga ima zgodovinski pregled za začetek. Sledijo sodobnejši pristopi, zlasti alternativne sankcije, v nadaljevanju pa dobimo pregled izvršilnega kazenskega prava BiH. Splošnim

sankcijam so dodani še varnostni ukrepi in postopki zoper mladoletnike. Za zaključek bralec dobi še pregled mednarodnih dokumentov s tega področja. Za nekdanjo politično skupnost, katere prebivalci se še vedno, vsaj srednja generacija, suvereno sprehajajo po sorodnih jezikih (v resnici narečjih, česar pa v samostojnih državah bivše Jugoslavije ne želijo niti slišati) je delo omenjenih avtoric več kot dobrodošlo. Naj velja tudi kot spodbuda za kraje, od koder kljub številnim penološkim raziskavam še ni prišel sistematičen učbenik.

Dragan Petrovec